

KAKO JE SAČUVAN MIR U POSLJEDNJEM RATU IZMEĐU HRVATA I SRBA U PODRAVINI, NA KALNIČKOM PRIGORJU I U GORSKOM KOTARU

Sažetak: Autor u tekstu donosi podatke o tome na koji su način Srbi i Hrvati Gorskog kotara, Podravine i Kalničko-bilogorskog područja tijekom posljednjeg rata uspjeli sačuvati na svojim područjima mir. Na temelju iskaza kazivača, arhivskih i internetskih izvora te objavljenih izvora i literature autor donosi zaključke o tome koji su bili modeli očuvanja mira. Iako su odnosi 1991. i u jednoj i u drugoj regiji bili napeti, razumnost lokalnog srpskog i hrvatskog vodstva omogućila je Srbima jedne i druge regije da u ratnom periodu prođu bez krvoprolića i civilnih i vojnih ratnih žrtava u samoj regiji. Tome su svakako pridonijeli i razgovori koji su, očito vrlo često, bili vođeni između lokalnih srpskih i hrvatskih predstavnika. Ekstremisti su u ove dvije zone bili izolirani i vrlo rijetki te su zbog toga umjereni predstavnici obje nacije mogli izbjeći moguće sukobe.

Ključne riječi: Podravina; Gorski kotar; Srbi; Domovinski rat; sjećanje

Uvod

U Hrvatskoj su samo u dvije ruralne sredine izbjegnuti ratni sukobi između Hrvata i Srba. Sukobi su izbjegnuti i u pojedinim većim gradovima te u sredinama gdje Srbi nisu bili autohtono stanovništvo (poput Istre), ali u ruralnim zonama gdje su Srbi prisutni već više stoljeća te su činili značajan postotak u udjelu stanovnika sukobi između Srba i Hrvata bili su prisutni već od 1990. godine. U Podravini i Kalničkom prigorju (zoni bivših općina Križevci, Koprivnica, Đurđevac i Ludbreg) te u Gorskom kotaru (zoni bivših općina Delnice, Vrbovsko i dio općine Ogulin) nije došlo do sukoba između Srba i Hrvata usprkos tome što su napetosti bile prisutne. Mirno rješavanje sukoba između Hrvata i Srba uspješno je provedeno već 1991. godine te su Srbi i Hrvati u tim krajevima nastavili živjeti svoj dotadašnji način života zadržavši svoja zaposlenja, svoju imovinu i čuvajući svoj nacionalni i vjerski identitet. U ovom ćemo radu pokušati pokazati na koji je način očuvan mir u ove dvije zone, odnosno koji su faktori bili presudni za očuvanje suživota Hrvata i Srba.

Povijesni prikaz kretanja srpske populacije na prostoru Podravine i Gorskog kotara

a) Podravina i Kalničko prigorje

Prva pojava pravoslavnih na području današnje Koprivničko-križevačke županije seže u vrijeme 15. stoljeća kada je Katarina Kantakuzina Branković ušavši u brak s Ulrikom Celjskim dobila u posjed utvrde Medvedgrad, Veliki Kalnik, Mali Kalnik, Koprivnicu i Rakovec kod Vrbovca. Naseljavanja pravoslavnog stanovništva sredinom i krajem 15. stoljeća bila su brojčano vrlo mala. Tek u 16. stoljeću dolazi do brojnijeg naseljavanja pravoslavnih žitelja na područje današnje Koprivničko-križevačke županije, odnosno na područje Podravine i Kalničkog prigorja. U prvoj polovici 16. stoljeća dolazi do provale Osmanlija na područje današnje Slavonije i Ugarske. Nakon katastrofalnog poraza kod Mohača 1526., pada Požege 1537. i zapadnog dijela današnje Slavonije te pada Virovitice 1552. godine

Osmanlije su zaprijetili i području oko Križevaca i Koprivnice. Zato da bi se obranilo područje od Đurđevca, Koprivnice i Križevaca do Ivanića na to su područje ciljano doseljavani pravoslavni doseljenici. Prva doseljavanja bila su poduzeta sa Žumberka 1540. i 1542. godine. Polovicom 16. stoljeća nastao je najvjerojatnije i manastir Lepavina, najznačajniji crkveni objekt Srba u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Vlaško je stanovništvo bilo nastanjeno i na području Varaždinskog generalata i na području vlastelinstava koja su držali pojedini plemići. Tako su jedni imali položaj tzv. »privatnih Vlaha«, dok su drugi bili službenici Vojne krajine. Dakako, položaj »privatnih Vlaha« koji su bili podložni lokalnom plemstvu bio je mnogo lošiji od položaja vojnika. Osamdesetih godina 16. stoljeća naseljavanje pravoslavnih doseljenika poprima masovnije razmjere. Masovnija je bila seoba pravoslavnih iz srednje Dalmacije između 1583. i 1586. Nju je izveo Petar Hasanović koji se prvo naselio oko Kloštar Ivanića, a zatim je 1606. poslan u kraj koji je bio najizloženiji osmanlijskim upadima, područje oko Đurđevca. U Koprivnicu su došli i Ivan Peašinović iz Pakračkog Sandžaka prebjegavši zajedno s još nekolicinom svojih ljudi. Neki od njih su se naselili i u Varaždinu. Svi pravoslavni koji su prebjegli na habsburško područje prelazili su u krajišku službu. Godine 1595. u Križevce je došao i vlaški episkop koji je do tada bio poglavarem svojih vjernika u Požeškom, odnosno Cerničkom sandžaku. Sa sobom je doveo i 40 podanika. Nakon ratovanja habsburške vojske po Slavoniji 1596. i 1597. godine na područje slavonske krajine doseljava 117 osoba, od kojih je 37 bilo spremno za nošenje oružja. Iste godine je naseljeno oko 1.700 pravoslavnih doseljenika na područje oko Rovišća. U proljeće 1598. pravoslavni se naseljavaju područje oko Poganca, njih oko 500. Na područje Ivanića iste godine se naseljava 146 doseljenika iz Slavonije koja je bila pod osmanskom vlašću. U listopadu 1598. na područje današnjeg Križa u Moslavini doseljava se 500 doseljenika, a početkom studenog još 350 pravoslavnih iz pakračkog kraja u okolicu Ivanića. Godinu dana kasnije 1599. na područje Ivanića doseljava 955 pravoslavnih, a 245 njih u okolicu Križevaca ili Koprivnice. Već sljedeće godine uslijedilo je veliko naseljavanje pravoslavnih doseljenika oko Ivanića i Rovišća, njih 828. Prema izračunima dr. Hrvoja Petrića u periodu između 1586. i 1600. na područje Slavonske vojne krajine doseljeno je 6.000 pravoslavnih. Broj pravoslavnih domova je tijekom vremena u uglavnom rastao. Iz Statističkog pregleda Pakračke eparhije iz 1929. u kojem se nalaze podaci za broj domova u pojedinim parohijama 1732. vidljivo je da je tada na području parohije Plavšinci bilo 135 domova, u Svetom Ivanu Žabnom 60 domova, u Maloj Trešnjevici 120 domova, u Velikoj Mučnoj 86 domova, u Velikim Sesvetama 70 domova, u Velikom Pogancu 110 domova, a u Vojakovcu 182 doma. U Varaždinskom generalatu je početkom 17. stoljeća bilo popisano ukupno 59 »vlaških« naselja u kojima je bilo 1256 domova da bi za malo više od jednog stoljeća (oko 1732.) broj domova u ovim naseljima (te onima osnovanima u njihovom susjedstvu) bio više nego udvostručen, odnosno porastao je na 2810.¹ Broj pravoslavnih

¹Podaci za ovaj dio teksta preuzeti su iz knjiga: Dušan Kašić, *Srpska naselja i crkve u sjevernoj Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb: Eparhijski upravni odbor 2004., str.25-66; Hrvoje Petrić, *Pogranična društva i okoliš: Varaždinski generalat i Križevačka županija u 17. stoljeću*, Zagreb: Meridijani 2012., str. 128-194.

stanovnika rastao je (a kasnije i stagnirao) uglavnom sve do Drugog svjetskog rata, ali su ratne tragedije Drugog svjetskog rata taj broj značajno smanjile kao što je vidljivo i iz sljedeće tablice.

Tabela I. Broj pravoslavnog srpskog stanovništva u popisnom razdoblju između 1880. i 1991. na području nekadašnjih općina Koprivnica, Đurđevac i Križevci²

Općina	1880.	1890.	1900.	1910.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.
Đurđevac	587	609	674	641	411	485	502	409	275	204
Koprivnica	5389	6134	6153	6085	4858	5856	5370	4254	3420	3066
Križevci	1849	2217	2350	2290	1509	1636	1667	1356	1081	927

b) Gorski kotar

Ogulinsko-plašćansko područje bilo je tijekom 15., a posebno u 16. stoljeću meta raznih turskih napada, dok je Gorski kotar, koji je bio udaljeniji od graničnog pojasa, bio znatno više pošteđen. Prve snažnije osmanske provale u ogulinski kraj bile su sredinom 15. stoljeća. Preseljavanje Krbavske biskupije u Modruš i djelovanje Modruške biskupije u drugoj polovici 15. stoljeća ukazuje na blizinu Osmanlija koji su krajem 15. stoljeća zauzeli Liku i Krbavu. Za obranu od Osmanlija osnovana je i Ogulinska kapetanija. Ogulin se u 16. i 17. stoljeću zbog svoje obrambene uloge nazivao ključem Kranjske. Vojska Ogulinske kapetanije, koja je osnovana najkasnije 1570. godine, brojila je šezdeset i dva vojnika, a Ogulin je bio glavna raskrsnica za raznošenje krajiške pošte. Iako rjeđi nego na ogulinskom graničnom području, pojedini osmanlijski pljačkaški pohodi nisu mimoišli Gorski kotar, pa su Osmanlije više puta popalili goranska naselja, a stanovništvo odvodili u roblje. Iako Osmanlije nisu zauzeli spomenuta naselja, jedan veliki broj stanovnika odselio je u sigurnije krajeve (Kočevsko i Belu Krajinu). Zbog osmanlijskih napada više od polovice goranskog stanovništva napustilo je svoje domove. U drugoj polovici 16. i prvoj polovici 17. stoljeća više nema toliko osmanlijskih upada na područje Gorskog kotara. Ipak, pojedina su naselja u potpunosti opustjela tijekom ratnih godina, pa ih je trebalo ponovno naseliti. Stoga su nakon minule osmanlijske opasnosti vojne vlasti na posjede Frankopana naseljavali nove stanovnike. General Juraj Lenković naselio je tako 1599. godine Gomirje. Ovaj put se radilo o doseljenicima koji su bili pravoslavne vjeroispovijesti, a koji su se nedugo prije naselili u okolici Ogulina, a prije toga su stigli iz Klisa. Lenković je zamolio Jurja Frankopana da primi novopridošlice u Gomirje, koji je na to morao pristati, budući da su ga krajiške vlasti dovele pred gotov čin. Lenković je novodoseljenicima obećao zemlju i oko Moravica i Vrbovskog. Doseljenici u Gomirju su ubrzo došli u sukob s Frankopanima i Zrinskima (koji su tvrdili da je područje Vrbovskog, Gomirja i Moravica njihovo). U sukobu su pokušavali dokazati da su se oni u Gomirje naselili na potpuno praznu, ničiju zemlju, na kojoj nije bilo niti jednog stanovnika. Feudalni gospodari su bili protiv izuzimanja

²Jakov Gelo i sur., *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880. – 1991 po naseljima.*, Zagreb: Državno zavod za statistiku 1998.

novodoseljenih pravoslavaca od kmetskog položaja i protiv pretavaranja novodoseljenika u vojnike od strane krajiških vlasti. Iz spisa koji potječu iz 1603. vidljivo je da se u Moravice i Vrbovsko sada naseljavaju nove obitelji pravoslavaca. Spor između Frankopana i naseljenih pravoslavaca riješen je tek 1657. godine kada su Frankopani pristali da prime četverogodišnju plaću novo doseljenih pravoslavaca u zamjenu za otkup zemljišta na kojem su se novopridošlice naselili. Mrkopaljsko polje naselili su pridošlice iz čitave Bosne i Hercegovine te pojedinih predjela Cazinske krajine 1603. godine. Tada su nastala sela Tuk i Begovo Razdolje. Oba su naselja pripadala Ogulinskoj regimenti. Istovremeno je naseljavano i ogulinsko područje. Oko 1606. Nikola Frankopan dozvoljava pravoslavcima da se nasele na području Ponikava i Dubrava. Naseljavanje Dubrava i Ponikava ponovljeno je i 1641. Na područje Plaškog pravoslavni pristizu u više navrata, a najmasovnija doseljavanja su bila 1609., 1639. i 1666. Godine 1632. naseljeni su Drežnica i Jasenak, a 1639. Vitunj. Tržić je nastanjen 1687., Otok 1684., a Lička Jesenica 1690. godine. U kasnijem periodu, dakle u 18. i 19. stoljeću na područje Gorskog kotara doseljavaju i Nijemci, Česi i Slovaci, ali oni za razliku od Srba gube svoj nacionalni identitet. Srbi su svoj nacionalni identitet u Gorskom kotaru sačuvali zahvaljujući crkvenoj i političkoj samoupravi sa centrom u Gomirju.

Broj Srba na području nekadašnjih općina Delnice, Ogulin i Vrbovsko između 1880. i 1991.³

Općina	1880.	1890.	1900.	1910.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.
Delnice	252	271	291	354	331	664	503	723	676	614
Ogulin	17720	19336	20159	20449	15536	15917	14893	13172	10220	10113
Vrbovsko	4201	4489	3982	4008	3512	3567	3487	3337	2286	2594

Broj Srba u Podravini i Kalničkom prigorju i u Gorskom kotaru 1991., 2001. i 2011. godine

a) Podravina i Kalničko prigorje

Broj Srba na području Podravine i Kalničkog prigorja nije bio velik, ali su Srbi u pojedinim naseljima na Kalniku i na Bilogori te u podnožju Bilogore činili većinsko stanovništvo. Za područje ovog dijela kalničko-bilogorskog prostora karakteristični su demografski procesi starenje stanovništva, negativan prirodni prirast, više odseljenih nego doseljenih što dovodi do smanjenja broja stanovnika kako Hrvata tako i Srba. Broj Srba opada i zbog asimilacije, etnomimikrije, akulturacije i etnocentrizma. Tako je u Popisu 1991. g. u ovoj županiji bilo 4.103 osobe srpske nacionalnosti, što je iznosilo 3,1 % ukupnog stanovništva. Ratni raspad bivše države sa svim posljedicama, rezultirao je velikim pomjeranjima stanovništva, a u ovoj županiji se dogodio značajan pad broja i udjela srpske populacije. U Popisu 2001. godine Srbi su činili 1,9 % ukupnog stanovništva ili u brojkama, 2.408. Njihov broj i udio se neznatno smanjuje u Popisu 2011. g., (2.196 ili 1,9 %) što pokazuje da je u polju nacionalne strukture došlo do stabilizacije u odnosu na prvo međupopisno razdoblje (1991.-2001.). Na prostoru Koprivničko-križevačke županije nije bilo ratnih operacija, a samim time ni protjerivanja stanovništva,

³ Jakov Gelo i sur., *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880. – 1991 po naseljima.*, Zagreb: Državno zavod za statistiku 1998.

ali je zbog stigmatizacije Srba došlo u velikoj mjeri do asimilacije i etnomimikrije, pa je stoga toliko veliki pad pripadnika srpske nacionalne manjine. Srbi su 2011. godine imali najveći udjel u općini Rasinja 16,31 %, zatim u općini Sokolovac 12,88 %, Novigrad Podravski 3,59 %, Koprivnički Bregi 1,34 %., a potom u gradovima Križevci 2,09 %, Koprivnica 1,69%.

b) Gorski kotar

Na području Gorskog kotara Srbi su 1991. godine činili većinu u naseljima Tuk Vojni, Jasenak, Potok Musulinski, Krakar, Radojčići, Trbovići, Maravić Draga, Tomići, Vukelići, Partizanska Drežnica, Vručac, Podbitoraj, Nikolići, Zrnići, Seočani, Brestovac Ogulinski, Vitunj, Oklinak, Mirić Selo, Srpske Moravice, Ljubošina, Gomirje, Musulini, Vujnovići, Hajdine, Tuk, Komlenići, Radoševići, Mlinari, Vučinići, Tići, Donji Vukšići, Žakule, Carevići, Dragovići, Nikšići, Petrovići, Matići, Gornji Vučkovići, Donji Vučkovići, Vukelići, Tomići, Bunjevci, Radigojna i Dokmanovići. U općini Vrbovsko 1991. godine Srbi su brojali 2594 stanovnika, u općini Delnice 614 stanovnika (od čega u Vojnom Tuku njih 24), a na području općine Ogulin u navedenim naseljima 1587 Srba. Broj Srba na okupiranom području općine Ogulin (plašćanski predio) iznosio je 51,54% ukupnog broja Srba u ogulinskoj općini, a Srbi na području Jasenka, Drežnice, Vitunja i Potoka Musulinskog živjeli su na neokupiranom dijelu ogulinske općine. Dakle, u Gorskom kotaru na području općina Vrbovsko, Delnice i u goranskom dijelu općine Ogulin živjelo je 1991. sveukupno 4795 Srba. 2001. na području Grada Vrbovsko koji je pokrio područje nekadašnje općine Vrbovsko živjelo je 2191 Srba, na teritoriji općina Skrad, Brod Moravice, Mrkopalj, Ravna Gora, Lokve i grada Delnice 279 Srba, a na području Ogulina u naseljima Jasenak, Drežnica, Potok Musulinski i Vitunj živjelo je 1297 osoba za koje ne znamo koje su nacionalnosti, ali možemo pretpostaviti da su većinom Srbi. U 2011. godini na području grada Vrbovsko živjelo je 1788 Srba (ili 35,22% ukupnog broja stanovništva), na području nekadašnje delničke općine živjelo je 252 Srba, a na području naselja Vitunj, Drežnica, Jasenak i Potok Musulinski živjelo je oko 900 Srba.⁴ Dakle, na području Gorskog kotara 2011. godine živjelo je blizu 3000 Srba. Usprkos tome što se broj Srba značajno smanjio, razlozi smanjenja leže, kao i u slučaju Koprivničko-križevačke županije ponajviše u starenju stanovništva, iseljavanju, malome natalitetu, nacionalno mješovitim brakovima i slično.

Kako je na području ove dvije regije sačuvan mir 1991. godine?

a) Podravina

Usprkos teškim stradanjima u Drugom svjetskom ratu i prekrštavanjima te prisilnim iseljavanjima Srbi Podravine i Kalničkog prigorja uspjeli su sačuvati mir u svojoj zoni u periodu 1991. – 1995. godine. Na temelju intervjua koji su provedeni među pripadnicima srpske nacionalne manjine na teritoriju Koprivničko-križevačke županije dobiveni su rezultati o tome kako je sačuvan mir u ovoj zoni. Kontakt

⁴ Točne podatke ne možemo dobiti budući da ne postoje objavljeni rezultati po narodnosnoj strukturi po naseljima, već samo po gradovima i općinama. Možemo pretpostaviti da su Srbi u ova četiri naselja (Drežnica, Jasenak, Vitunj i Potok Musulinski) činili većinsko stanovništvo i u periodu nakon 1995. godine.

sa intervjuiranim je uspostavljen posredstvom Vijeća srpske nacionalne manjine Koprivničko-križevačke županije, Vijeća srpske nacionalne manjine Grada Koprivnice i Vijeća srpske nacionalne manjine Grada Križevaca što je istraživačima olakšalo ulazak u srpsku zajednicu i amortiziralo eventualno nepovjerenje koje je inače prisutno početkom istraživanja, a posebno kod onih skupina koje imaju specifičnu poziciju u makro/mikrosocijalnom ambijentu, a što svakako vrijedi za srpsku populaciju u Hrvatskoj. Ukupno je intervjuirano 20 ispitanika, prema spolu 6 žena i 14 muškaraca rođeni između 1923. godine i 1986. godine u vremenu intervjuiranja.⁵ Pitanja iz intervjua obuhvatila su poznavanje ispitanika o statusu Srba u Koprivničko-križevačkoj županiji u vremenu intervjuiranja, kao i usporedbu sa njihovom društvenom pozicijom u socijalizmu te ulogama i egzistenciji u vremenu ratnih sukoba 1991.-1995., kao i pitanja o perspektivi ove nacionalne manjine u poslijeratnom razdoblju. Kao oznake za kazivače koristimo njihov *inicijale, godinu rođenja i naselje u kojem žive*, za što su kazivači dali svoj pristanak.

Domovinski rat i današnje stanje identiteta

Posljednji, Domovinski rat, nije toliko drastično pogodio podravske i kalničke Srbe kao Srbe u nekim drugim dijelovima Hrvatske. Odnosi hrvatskog i srpskog stanovništva tijekom Drugog svjetskog rata, tijekom socijalističkog perioda i u vrijeme neposredno prije Domovinskog rata bili su dobri, kao što je vidljivo iz već spomenutih činjenica u prethodnom dijelu teksta. Kao što kazuje B. D. iz Velikog Poganca 1991. je osvijesteno da se identitet treba pokušati očuvati. »Okupljali su se oko Crkve i oni koji ikada nisu dolazili na kramove. Počeo se opet spominjati Drugi svjetski rat i to kako su Srbi ni krivi i dužni ovdje stradali.« U srpnju 1991. pritisci na koprivničke Srbe bili su izvršeni od strane hrvatskih vlasti. Naime, 2. svibnja 1991. paroh Radovan Majstorović osnovao je s koprivničkim Srbima Crkveni odbor za obnovu crkve Svetih Trojice u Koprivnici. Cilj je bio prikupljanje dobrovoljnih priloga na području općine Koprivnica zato da bi se obnovio pravoslavni hram Svete Trojice u centru Koprivnice. Dana 16. srpnja Crkveni odbor je trebao održati sjednicu, ali su na sjednicu upala dva inspektora Ministarstva unutrašnjih poslova i tražili su da se otvori hram da provjere da li u njemu ima četnika, jer da je navodno neka žena dojavila da je vidjela četnike na krovu hrama. Prema pisanju paroha Majstorovića policajci su bili raspoređeni oko hrama s puškama na gotovs.⁶ Ministarstvo unutarnjih poslova, odnosno Policijska stanica u Koprivnici izvijestila je 18. srpnja da se radilo o dojavama više građana koji su anonimno telefonom obavještavali službu Policijske stanice, da su na krovu pravoslavne crkve primijetili nepoznatu osobu i razmaknute crijepove. Nakon toga je uslijedio rutinski pregled

⁵ Kazivači su bili M.G., r. 1923.g., Srdinac, N.R., r. 1934.g., Pobrđani, M.C., r. 1931.g., Osijek Vojakovački, M.D., r.1954.g., Osijek Vojakovački, Đ.R., r. 1937.g., Čabraji, J.G., r. 1952.g., Pobrđani, B.D., r.1954.g., Veliki Poganac, D.D., r. 1951.g., Veliki Poganac, N.P., r.1984.g., Koprivnica, R. D., r. 1983.g., Banja Luka, J.M., r. 1973.g., Koprivnica, D.M., r. 1943.g., Velike Sesvete, G.G., r. 1938.g., Povelić, B.J., r. 1925.g., Velike Sesvete, B. T. r. 1986.g., Derventa, Č.R., r. 1941.g., Jeduševac, A. R., r. 1951.g., Delovi, Đ.J., r. 1934.g., Jeduševac, I. P., r. 1942.g., Paunovac i S.P., r. 1964.g., Koprivnica.

⁶ Arhiv parohije varaždinske, Srpska pravoslavna parohija Koprivnica, Dopis paroha Majstorovića mitropolitu Zagrebačko-ljubljanskom gospodinu Jovanu, 9/1991. i dopis paroha Majstorovića Policijskoj stanici u Koprivnici 17/1991.

zvonika i crkve. Kako piše načelnik policijske stanice činilo se »da je akcija možda izgledala pompozno, prije svega zato što se morali štititi životi policajaca. Svi smo svjedoci nedavne pogibije našeg redarstvenika, a inače je do sada u vrlo kratkom vremenu sa područja Policijske uprave Bjelovar poginulo osam redarstvenika.«⁷ Očito su koprivnički policajci »puhali na hladno« strahujući da bi se još kakva tragedija mogla dogoditi, ali su se ogradili od »svake insinuacije da je postupak bio tendenciozan, namjerno isprovociran ili unaprijed planiran«. »Želimo reći da dojave nisu bile protiv oca Radovana, niti protiv pravoslavnog stanovništva ovog kraja.« Zapovjednik Krešimir Papac je istaknuo da je policija »zadovoljna korektnim odnosom Srpske pravoslavne crkve i pravoslavnog naroda ovog kraja, jer uvažavate naš napor da se očuva red i mir u našem gradu.« Jerej Majstorović je također istaknuo da su policajci pretresli kuću Petra Banjanca, jednog od odbornika Srpske pravoslavne crkve parohije u Koprivnici i da su uz pretres crkve na taj način vlasti Republike Hrvatske unijele strah kod odbornika i zaustavile rad odbora za popravak pravoslavne crkve u Koprivnici. Čini se, ipak, da je razum prevladao i da usprkos brojnim sitnijim nesporazumima (kao što su blokade prometnica od strane policije zbog raznoraznih dojava) nije došlo ni do jednog ozbiljnog incidenta. Naime, na podravskom području u srpskim selima na Kalniku i Bilogori nije došlo do oružanih sukoba niti su podravski Srbi pristali uz ekstremiste u zapadnoj Slavoniji i na području grubišnopoljske općine koji su im geografski bili najbliži. Isto tako, ni podravski Hrvati nisu bili ekstremisti već su se svi nesporazumi rješavali mirnim putem. O tome svjedoče svi kazivači. B. D. iz Velikog Poganca se prisjeća: »Te 1991. započelo je uništavanje antifašističkih spomenika. Tako je miniran i spomenik u Vojakovcu na kojem su bila upisana imena 118 ubijenih iz sela u vrijeme Drugog svjetskog rata. Oni koji nisu imali Srbe za prijatelje mislili su da smo svi mi redom krivi. Ipak, takvih je bilo malo i razum je prevladao. Ljudi koji su tada bili u kriznom štabu pomogli su da se stanje smiri. Tražili su od nas Pogančana da predamo lovačko oružje. Bilo je onih koji nisu željeli predati naoružanje jer su sjećanja na Drugi svjetski rat bila previše svježja. Onda je kod nas došao zapovjednik Kriznog štaba i zatražio nas da predamo makar nekoliko pušaka kako bismo pokazali da smo lojalni. Postojala je fama da su Veliki Poganac i okolna sela naoružani do zuba. Predali smo nekoliko lovačkih pušaka i tako je sve završilo.« Tijekom 1992. i 1993. bilo je pojedinačnih istupa mržnje, poput miniranja hrama u Velikoj Trešnjevici (Črešnjevici) (10. siječnja 1992.)⁸ i oštećivanja eksplozivom hrama u Velikoj Mučnoj (12. siječnja 1993.)⁹. Na pitanje zašto su se sukobi između Hrvata i Srba na bjelovarskom terenu rasplamsali iako nije bilo direktnih ratnih djelovanja, a zašto na koprivničkom i križevačkom području nije bilo takvih sukoba kazivači su jednoglasni: Na području Bjelovara bilo je mnogo doseljenika izvana, osoba koje su se doselile iz pasivnih krajeva, osobito iz

⁷ Arhiv parohije varaždinske, Srpska pravoslavna parohija Koprivnica, Dopis Policijske stanice Koprivnica pravoslavnoj parohiji Koprivnica, 2843/1991.

⁸ Ranko Radelić, *Bilogorske svetinje: Pravoslavni sakralni objekti u istočnoj Bilogori*, Beograd 2015., str. 211-216, 291-292. Autor ovdje donosi točnu informaciju da se ovaj hram nalazio najmanje deset kilometara od zone ratnih djelovanja.

⁹ Arhiv parohije Varaždin, Parohija Velika Mučna, Konzervatorski odjel Varaždin, Eksplozija u parohijalnoj crkvi Svetih Apostola Mihovila i Gavrila u Velikoj Mučni, općina Koprivnica, 380-19-01-93-2.

Hercegovine. Na koprivničkom i križevačkom području takvih nije bilo toliko i zbog toga nije došlo do sukoba između Srba i Hrvata. Kao što kazuje R. D., koprivnički paroh, »Podravci su (i Hrvati i Srbi, op.a.) po mentalitetu sličniji Zagorcima i Međimurcima i općenito su mirniji, a osim toga, više su ih zanimali njihovi poslovi nego nacionalni sukobi.« Ipak, ratnih posljedica je bilo: S poganačkog područja iselilo se 12 kuća, neki su otišli u Srbiju mijenjajući kuće, a drugi su u Srbiji kupovali kuće. Oni koji su mijenjali redovito su to činili s Hrvatima iz Srijema: iz Hrtkovaca, Platičeva, Golubinaca, Novog Slankamena, Nikinaca. Razlog njihovom iseljavanju, prema riječima kazivača bili su medijski istupi, opća depresija i strah koji je u to vrijeme vladao među Srbima Kalnika, Podravine i Bilogore. Đ. J. iz Jeduševca se prisjeća da su i kod njega došli neki ljudi i pitali ga da li bi mijenjao kuću. »Ali kamo ću ja? Pa ovdje je moj dom.« Kazivači ističu činjenicu da je sve dobro prošlo budući da nitko nije stradao. B. D. ističe: »Da je samo jedna osoba stradala sukobi između Hrvata i Srba bi eskalirali i na ovome području i Srbi bi bili u tome sukobu uništeni.« Kada smo kazivače pitali za strukturu ljudi koji su odlazili u Srbiju kao odgovor smo dobivali da se radilo o ljudima koji su imali djecu, osobito mušku. Naime, obitelji su se bojale mobilizacije i odlaska takvih momaka u Hrvatsku vojsku strahujući kako će se kao Srbi snaći u takvim vremenima u Hrvatskoj vojsci. Današnje stanje nacionalnog identiteta i nacionalnog izjašnjavanja je rezultat iskustava iz vremena Drugog svjetskog rata, odnosno iskustava koja su stečena u posljednjem Domovinskom ratu. Prisutna je etnomimikrija, značajno je prisutna i asimilacija čemu je u najvećoj mjeri uzrok strah. N. P. ističe da je mnogo »lakše naći životnog partnera ili partnericu ukoliko ne polažeš odviše na nacionalnost i vjeroispovijest«. U nacionalno mješovitim brakovima, kojih u Podravini od vremena nakon Drugog svjetskog rata, a osobito od osamdesetih, ima jako mnogo, djeca su redovito Hrvati po nacionalnosti, bez obzira na činjenicu da li su majka ili otac Srbi. Ipak, kao što ističu kazivači, prema prezimenu se sve jasno vidi koje su nacionalnosti, odnosno koje su vjeroispovijesti bili njihovi preci. Danas se, prema procjeni kazivača na području Koprivničko-križevačke županije mnogo Srba ne izjašnjavaju kao Srbi. Kao ilustrativni primjer moguće je navesti grad Koprivnicu gdje se prema posljednjem popisu stanovništva 520 osoba izjasnilo kao Srbi, dok ih je prema procjeni N.P. po podrijetlu čak 2.000 Srba.

b) Gorski kotar

Na području Gorskog kotara istraživanje je provedeno preko objavljenih članaka, literature i usmenih iskaza koji se tiču hrvatsko-srpskih odnosa u tom kraju u vrijeme Domovinskog rata. Prije pisanja o periodu devedesetih treba kazati da su rane iz Drugog svjetskog rata na području bivših općina Vrbovsko i Ogulin bile duboke. Ipak, lokalni Hrvati u Vrbovskom nisu bili odgovorni za zločine koji su počinjeni nad lokalnim Srbima u kolovozu 1941., kada je veliki broj željezničara iz Srpskih Moravica odveden prvo u logor Danicu, a zatim u logor Jadovno odakle se nitko nije vratio. Navodno je, prema riječima Simeona Bunjevca i Novice Vučinića tek nekoliko obitelji iz toga kraja sudjelovalo u ustaškim zločinima te da su te obitelji bile stigmatizirane nakon rata. »Tijekom rata nije postojala obitelj iz koje netko nije stradao, a najmanje je 500 djece ostalo bez jednog od roditelja.« Na ogulinskom području su i lokalni Hrvati sudjelovali u genocidu nad Srbima, ali ne u tolikom broju kao u nekim drugim zonama

(npr. u Lici ili na Baniji i na Kordunu).¹⁰ Socijalistički period izgladio je međunacionalne odnose pod krinkom bratstva i jedinstva, a rane iz vremena Drugog svjetskog rata doslovno su prešućivane. O ratu i zločinima se nije javno govorilo, nego samo unutar uže obitelji. Gorani svih nacija su sudjelovali u narodnooslobodilačkoj borbi te su se na taj način zajednički borili protiv talijanskih okupatora i domaćih izdajnika, kako ustaša tako i četnika. U vrijeme socijalizma Srbi Gorskog kotara zanemarili su neke od starih crkvenih običaja. Krsne slave su se obilježavale, ali bez sveštenika, a malotko se vjenčao u crkvi. Navodno su prema riječima Simeona Bunjevca i Novice Vučinića pojedinci pratili tko odlazi u crkvu, a tko ne. Treba također istaknuti da je u moravičkom kraju bilo mnogo nacionalnomješovitih brakova. Simeon Bunjevac se prisjeća da su se prvi znakovi nacionalizma u kraju oko Vrbovskog pojavili 1989./1990. »Prisjećam se da smo jednog kolegu ispraćali u mirovinu. Jedan je kolega tada izjavio: 'Vidite, ljudi, dolaze neka teška vremena. Ipak, nastojte da ostanemo ovako kako smo i danas.'« Stanovnici Gorskog kotara su 1990. godine uvelike glasovali za SKH-SDP, odnosno reformirane komuniste. Osnivanje novih stranaka započelo je 1990. godine. Tako su Hrvati u nekim mjesnim zajednicama u općini Vrbovsko organizirali ogranke HDZ-a, dok su Srbi Gomirja, Srpskih Moravica i Partizanske Drežnice bili naklonjeni SDS-u i Jugoslavenskoj samostalnoj demokratskoj stranci. Dio kandidata koji su izabrani u općinama Gorskog kotara u općinska vijeća ostali su vjerni svojim strankama, drugi su postali nezavisni delegati, dok su treći prešli u novostvorene stranke. U općini Vrbovsko sačuvala se proporcionalna nacionalna zastupljenost u općinskom vijeću.¹¹ Nakon početka pobune u Kninu u kolovozu 1990. godine očekivalo se da će se svi Srbi u ruralnim zonama Hrvatske uključiti u rat. Plan je bio presijecanje Hrvatske na dva dijela upravo na teritoriji Gorskog kotara gdje postoje u kontinuitetu naselja nastanjena Srbima. Tako se planiralo preko Jasenka, Drežnice, Gomirja i Srpskih Moravica presjeći glavne prometne pravce iz Zagreba prema Jadranu i na taj način zaustaviti promet između sjevera i juga Hrvatske. Hrvatska bi se tako našla pred gospodarskim i prometnim kolapsom. Osim toga, Gorski kotar i Lika su bili pokriveni Riječkim korpusom JNA te se od njih očekivala podrška u presijecanju prometnih pravaca. Referendum o autonomiji Srba u Hrvatskoj održan je na području sela nastanjenih pretežno srpskim stanovništvom kao što su Jasenak i Drežnica. Već 3. srpnja 1990. u Gomirju je osnovana Srpska demokratska stranka, a njezin predsjednik je postao Lazo Mamula. Na skupu u Partizanskoj Drežnici 28. kolovoza 1990. gostovali su čelnici SDS-a Jovan Rašković i Jovan Opačić, a ondje se govorilo o ustaškim zločinima te se isticalo da je nova hrvatska vlast ustašoidna. Pojedine situacije i simboli podsjetili su stanovnike Gorskog kotara na vrijeme NDH. Hrvatska zastava i grb iz 1990., opći javni diskurs, rušenje antifašističkih spomenika, otpuštanje Srba iz službe te prijatnje pojedincima podsjećali su na 1941. godinu. Krajem iste godina 30. prosinca 1990. naselja Plaški, Vojnovac, Janja Gora, Blata i Lička Jesenica na ogulinskom području ušla su u sastav

¹⁰ Filip Škiljan, »Teror ustaškog režima and srpskim stanovništvom na području kotareva Vrbovsko, Delnice i Ogulin u proljeće i ljeto 1941. godine« u: *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, vol. 43 (2011), str. 343-372.

¹¹ Siniša Tatalović, »Gorski kotar između rata i mira« u: *Ljetopis Srpskog kulturnog društva Prosvjeta*, br. 1 (1996), str. 327.

SAO Krajine. Saborsko, naselje nastanjeno Hrvatima, našlo se između srpskih sela koja su postala dio SAO Krajine te je tijekom studenog 1991. godine uništeno.¹² JNA je tijekom ljeta 1991. (u srpnju i u kolovozu) naoružavala Srbe u Gorskom kotaru. Naoružavana su bila naselja Gomirje, Brestovac, Vitunj, Ponikve, Popovo Selo, a djelomično i Jasenak i Drežnica. U dokumentu koji su potpisali Dušan Zlokas i Božo Rajnović navodi se kao razlog naoružavanja Srba u Gorskom kotaru strah od genocida nakon pobjede HDZ-a.¹³ Prema riječima Novice Vučinića i Simeona Bunjevca svi su se bojali ponavljanja 1941. i smatrali su da se »ne žele više dovesti u situaciju da ih vode kao ovce na klanje«. U Gorskom kotaru tada se organiziraju straže te se uspostavlja sustav uzbunjivanja u slučaju napada. Tada se pojavljuju i ljudi koji su dolazili sa strane i koji su potpaljivali nacionalne strasti. Na taj su način bili stvoreni svi uvjeti za ratni sukob. U to vrijeme dolazi i do otpuštanja radnika na željeznici. Čak dvadesetak Srba je maknuto s položaja na željeznici u Vrbovskom i okolici. Srbi su u javnom prostoru spominjani isključivo kao agresori, a javno se pojavljuju ustaška obilježja. Glavne komunikacije u Gorskom kotaru se nadziru, a sporedne se zatvaraju. Ipak, pruga koja je vezala Zagreb s Rijekom, a koja je prolazila kroz Gomirje i kroz Moravice nikada nije prekinuta te na njoj nikada nije počinjena niti jedna diverzija. Potom je u rujnu grupa mlađih Srba iz Gorskog kotara poslana na edukaciju u Pančevo kako bi se u Gorskom kotaru formirala diverzantska grupa. Ta diverzantska grupa je, prema riječima jednog od kazivača, izvela akciju otmice automobila. U Jasenku je postavljena jugoslavenska zastava, a putovi prema Ogulinu su blokirani. U Jasenku je formiran Štab obrane Gorskog kotara. Dokument navodi da je Hrvatima dano do znanja da Srbi Gorskog kotara raspolažu naoružanjem, no to se preuveličava, pa su Hrvati »dugo vremena bili uvjereni da se u Jasenku nalazi brigada i artiljerijsko oružje«. Cilj je dakle bio da se Srbi u Gorskom kotaru naoružaju i da se preko Korduna i plašćanske zavale spoje sa SAO Krajinom te da postanu dio SAO Krajine. Na taj bi način Hrvatska bila presječena na dva dijela. Spajanje Gomirja, Jasenka i Drežnice s Plaškim bilo je moguće samo ukoliko se zauzmu i Josipdol i Ogulin. Srbi u Gorskom kotaru usprkos tim planovima nikada nisu postali zapadna granica SAO Krajine i dio naoružanja koje su primili od JNA vratili su hrvatskoj policiji. Hrvatske vlasti pregovarale su sa predstavnicima Srba Gorskog kotara i dogovorile su da riješe mirnim putem mogući sukob. Svi stanovnici Gorskog kotara bili su svjesni da se ukoliko dođe do sukoba neće moći vratiti situacija kakva je bila u predratno vrijeme. Lazo Mamula, vodeći političar srpske zajednice u to vrijeme kazuje: »Dobili smo ga (oružje) od tadašnjih garnizona JNA, istina, uz izričit zahtjev da se koristi isključivo u samoobrani. Bilo je tu nekoliko ljudi koji su stvarali paniku i usijavali atmosferu. Bilo je i nekoliko ekstremnih Hrvata iz okolice, koji su mogli izazvati nekakav eksces. Stoga smo shvatili da je najbolje što možemo učiniti nalaziti se s predstavnicima vlasti u Vrbovskom i zajednički raditi da svatko kontrolira svoje ljude. Znao sam reći: 'Tako vam Boga, ako želite rat, evo ga tili čas, ali što ćemo onda!?' I tako smo sve mirno prošli, to oružje je ostalo 'hladnih cijevi' i polako nam je počelo smetati.

¹² Ivan Vuković, *Općina Ogulin u Domovinskom ratu*, diplomski rad, Zagreb 2015. ,str. 67-68.

¹³ Vidi stranicu <https://blog.vecernji.hr/zvonimir-despot/milorad-pupovac-i-kako-su-se-naoruzavali-srbi-u-gorskom-kotaru-979>. (Pristupljeno 17.7.2021.)

Opterećivalo nas je. Predložili smo policiji predaju tog oružja.«¹⁴ Prema iskazu Novice Vučinića čini se da je sasvim malo nedostajalo da dođe do sukoba i u Gorskom kotaru: »Dobro se zna, a i tada se znalo, da je Tomislav Merčep dobio zadatak da očisti ovaj kraj, zbog toga smo i bili naoružani. Za to se doznalo, pa se od akcije odustalo, procijenjeno je da bi došlo do većeg sukoba. Čuvale su se straže, s jedne strane mjesta stražare Srbi, s druge Hrvati. Srećom, oružje nikada nije upotrijebljeno, nijedan metak nije ispucan, a kamoli da je netko stradao. Te puške nisu davane tek tako, sve je bilo organizirano i pazilo se da se ne izazove incident, jer uvijek ima budala. Nismo se gledali preko nišana, bili smo naoružani da spriječimo eventualni ulazak došljaka u Moravice. Među stanovništvom nikada nije bilo problema, samo se pazilo na moguće upade. Gradske i lokalne vojne vlasti znale su za svaki korak, o svemu su obavještavani nadležni. Domicilno je stanovništvo zaslužno da je sve mirno okončano, bez obzira na to što je tih ratnih godina Vrbovskom vladao HDZ. I u toj je stranci bilo mudrih i pametnih ljudi koji nisu željeli slijepo provoditi Tuđmanovu ili Šuškovu politiku. Možeš biti član bilo koje partije ako si čovjek, a oni su bili ljudi.«¹⁵ Činjenica je da je u to vrijeme s područja Moravica i okolice otišlo između 80 i 100 ljudi koji se ondje više nisu sigurno osjećali. Najveći broj njih otišli su u Bosnu i u Vojvodinu te su ondje kupili nekretnine. Treba kazati da su Srbi u to vrijeme doživljavali velike pritiske, da je širena propaganda protiv Srba te da su se ljudi bojali što će se dogoditi. Novica Vučinić se prisjeća da je u vrijeme rata predavao povijest i geografiju u školi u Severinu na Kupi. Ondje je ravnatelj škole dobio pritužbu grupe mještana Severina i okolnih naselja u kojem se žale na činjenicu da jedan Srbin predaje hrvatsku povijest. Da su pojedine situacije dovele do usijanja napetosti govore i pojedine priče kazivača. Tako su Simeon Bunjevac i Novica Vučinić bili svjedoci kada su pojedinci u vlaku upozoravali ljude prilikom pristizanja u Srpske Moravice da se moraju maknuti s prozora »zbog četnika koji vani vrebaju«. Prema mišljenju Novice Vučinića i Simeona Bunjevca činjenica je da su političari koji su bili tada na nekim važnijim položajima željeli sačuvati mir u Gorskom kotaru. Među tim ljudima bili su Davorin Rački, Davorin Pocrnić, Robert Jurašić (zapovjednik Policijske postaje Vrbovsko), Ivan Štajduhar i Milan Brezak (pomoćnik ministra Boljkovca) s hrvatske strane te Novica Vučinić, Lazo Mamula, dr. Vukelić, Đuro Trbović, dr. Milorad Pupovac i neki drugi sa srpske strane. Uz to, dobri odnosi oca Jelenka Stojkovića, paroha moravičkog i Mate Vukovića, župnika iz Vrbovskog, sasvim sigurno su pomogli očuvati krhki mir. Vodeći političar hrvatske strane na području općine Vrbovsko u to vrijeme bio je Davorin Pocrnić koji je istaknuo: »Narod je bio trezven i nikome nije bilo u interesu da se ovdje dogodi zlo. Često smo se sastajali sa čelnicima Gomirja, Srpskih Moravica i drugih mjesnih zajednica u općini i u Kriznom štabu, ali i izvan službenih institucija. To je mala općina, gotovo se svi ljudi poznaju, vezani su rodbinskim vezama, ima mnogo miješanih brakova. Stalo nam je bilo da suzbijemo ekstreme s jedne i druge strane i da sačuvamo ono što su naši očevi, djedovi i pradjedovi

¹⁴ Siniša Tatalović, »Gorski kotar između rata i mira« u: *Ljetopis Srpskog kulturnog društva Prosvjeta*, br. 1 (1996), str. 328.

¹⁵ Novica Vučinić u: Arhiva.portalnovosti.com. Mjesto koje ne poznaje mržnju. 2011. Dostupno na: <http://arhiva.portalnovosti.com/2011/09/mjesto-koje-ne-poznaje-mrznju/>. , pristupljeno 11.srpnja 2021.

stvarali.«¹⁶ Kao i na području Vrbovskog i Delnica na području Partizanske Drežnice također je vladao sklad među srpskim i hrvatskim stanovništvom i nije došlo do većih sukoba zahvaljujući određenim ljudima, prvenstveno Josipu Boljkovcu, prvom ministru unutarnjih poslova neovisne Hrvatske.¹⁷ Iako rata još nije bilo, stanovništvo Drežnice je osjetilo promjenu koja će nadoći. Prije nego što je rat započeo, Đorđe Tomić iz Tomića kod Drežnice je prve provokacije osjetio na Bjelolasici gdje je bio zaposlen: »Radio sam u tamošnjoj trgovini i izlazila nam je koncesija. Ponudili su mi da se prebacim u trgovinu u Dubrave, ali sam do Dubrava trebao proći kroz sedam kontrola, pa sam odbio taj posao. Sjećam se da se u to vrijeme širila propaganda da na području Drežnice izvodi vježbe oko 5000 četnika. Budući da su nas svi Hrvati iz okolnih krajeva promatrali s podozrenjem, nitko iz drežničke doline nije odlazio prema Ogulinu, Otočcu ili u Primorje. Ipak, vozači koji su vozili drva iz šume dolazili su iz Ogulina i nikome se ništa nije dogodilo. Spasio nas je Josip Manolić koji je stigao u Drežnicu i na jednom zboru rekao ljudima da ostanu i da se ne dižu na oružje te da se nikome ništa neće dogoditi. I dvije godine nakon početka rata postojalo je određeno nepovjerenje, ali smo malo-pomalo počeli odlaziti u Ogulin gdje nam se ništa nije dogodilo.« Prema riječima Filipa Marovića Pipe iz Drežnice mir je sačuvan zahvaljujući dogovoru čelnih ljudi iz mjesne zajednice i općinskog vodstva iz Ogulina. »Na jednom sastanku nam je Đuro Trbović, predsjednik Mjesne zajednice, rekao da je u Ogulinu dogovoreno da nitko neće ispaliti niti jedan metak iz Drežnice.« U svojoj knjizi, *Istina mora izaći van*, Josip Boljkovac napisao je: »Situacija na području Partizanske Drežnice, Ogulina, Jasenka, Bjelolasice, Gomirja i Srpskih Moravica još je brže smirena, jer smo raspravili sva sporna pitanja, dogovorili se o djelovanju policije na terenu, čak i o praktičnim pitanjima kao što je bila opskrba udaljenih zaselaka te normalni rad u šumama i pilanama, od čega lokalno stanovništvo uglavnom i živi. Na početku je uklonjeno nekoliko iz straha postavljenih barikada, a tijekom cijeloga rata nije bilo likvidacija ni miniranja objekata. Na primjeru pak cijeloga Gorskoga kotara uspjeli smo dokazati da je uz dobru volju i toleranciju moguće očuvati potpuni mir i funkcioniranje pravne države i u nacionalno mješovitim sredinama. Ekstremistima s obje strane

¹⁶ Siniša Tatalović, »Gorski kotar između rata i mira« u: *Ljetopis Srpskog kulturnog društva Prosvjeta*, br. 1 (1996), str. 328.

¹⁷ O sukobima na području Gorskog kotara i Ogulinsko-plašćanske zavale najbolje vidi u: Ivan Vuković, *Općina Ogulin u Domovinskom ratu*, diplomski rad, Zagreb 2015., 67-68, potom u Siniša Tatalović, »Gorski kotar između rata i mira« u: *Ljetopis Srpskog kulturnog društva Prosvjeta*, br. 1 (1996), str. 323-333 te u <https://blog.vecernji.hr/zvonimir-despot/milorad-pupovac-i-kako-su-se-naoruzavali-srbi-u-gorskom-kotaru-979>. Na području Delnica Domovinski rat je najbolje opisan u knjizi Josip Horvat, Nada Glad, Franjo Starčević, *Oaza mira*, Adamič Rijeka 2003. i u Nada Glad, *Istim nebom spojeni*, Matica hrvatska, Čabar 2020. Drežničani su se razlikovali od Moravčana po tome što su Drežničani bili zatvoreniji, manje povezani sa svijetom i geografski izolirani. Za razliku od Moravčana koji su čisti Gorani, Drežničani imaju lički mentalitet. Drežnica je za razliku od Moravica u povijesti potpadala pod Vojnu krajinu, dok su Moravice bile pod civilnom vlasti. Drežničani su u vrijeme Drugog svjetskog rata sklopili uska prijateljstva s Primorcima i s njima su zajednički sudjelovali u borbama protiv domaćih izdajnika, Talijana i Nijemaca. Tijekom Drugog svjetskog rata Drežnica je gorjela sedam puta te je stradalo više od 1500 stanovnika Drežnice, a nakon rata uslijedila je kolonizacija u Vojvodinu i u Slavoniju te je broj stanovnika uvelike opao. Radilo se o prostoru koji je dug 18,5 kilometara i koji obuhvaća više sela i zaselaka te koji je čak 97% bio nastanjen Srbima. Prije posljednjeg rata Drežnica je imala svoju pilanu i tvornicu namještaja koja je još u socijalizmu preseljena u Novi Vinodolski, a zatim u Bjelovar. Ljudi su se bavili kirijašenjem i stočarstvom, a međunarodni odnosi su bili izvrsni. Prema riječima Đorđe Tomića najbolji odnosi su bili s Brinjacima koji su živjeli nedaleko od Drežnice i već spomenutim Primorcima iz Crikvenice i Novog Vinodolskog.

upravo je to najviše smetalo. Sjećam se kako je još u mirnodopskim okolnostima Šeks bio u Gorskom kotaru i na saznanje da je tamo 7 do 8 posto Srba također ustvrdio da ih je “previše”, a što sam po dobivanju informacije s terena odmah otišao Tuđmanu, kako bi ga on osobno spriječio da naokolo ne stvara protusrpsko raspoloženje.«¹⁸ Dakle, dugotrajnim pregovorima zahvaljujući razumnim ljudima nije bio zaustavljen ni promet kroz Gorski kotar, niti je došlo do zastoja u radu privrede i društvenih službi. Hrvatsko stanovništvo je dobilo podršku Vlade Republike Hrvatske za mirno rješavanje sukoba, a Srbi iz Gorskog kotara prekinuli su kontakte s kninskim vodstvom te su tražili pomoć od intelektualaca u hrvatskim gradovima koji su bili okupljeni u Srpski demokratski forum. Pojedini ekscesi koji su se zbili i s jedne i s druge strane bili su refleksija događaja na okolnim područjima, osobito u Ogulinsko-plašćanskom kraju i na području Like i Korduna, ali takvih je ekscesa bilo iznimno malo. Na tri sastanka u Ogulinu i Vrbovskom, koji su održani između listopada i prosinca 1991. Srbi Gorskog kotara su postigli usmeni dogovor o miru na području između Jasenka i Drežnice te Tuka Vojnog na jugu i Srpskih Moravica na sjeveru. Od listopada do prosinca 1991., u razgovorima između Srba Gorskog kotara i hrvatske vlasti, dogovoreno je da se u mjesnim zajednicama sa srpskom većinom neće osnivati nove hrvatske policijske postaje te da pripadnici Hrvatske vojske neće ulaziti u naselja sa srpskom većinom, odnosno da Srbi neće biti mobilizirani u Hrvatsku vojsku. Stoga je vlast odlučila sve ljude (Srbe i Hrvate) sposobne za rat staviti u rezervni sastav policije kako bi se izbjegli dodatni povodi za sukobe. Dogovor u Vrbovskom 6. srpnja 1992. označavao je konačno rješenje krize, jer su Srbi na tom području pristali predati oružje dobiveno od JNA. Ovaj su dogovor potpisali predstavnici Srba iz Gorskog kotara i predstavnici vlasti Republike Hrvatske uz predstavnika Visokog komesarijata za izbjeglice Ujedinjenih naroda (UNHCR) J. J. Concolata uz prisustvo predstavnika Europske promatračke misije i Srpskog demokratskog foruma. U ime Srba iz Gorskog kotara dogovor su potpisali Lazo Mamula iz Gomirja, Milan Mamula iz Jasenka, Đuro Trbović iz Partizanske Drežnice i Vojo Jakšić iz Srpskih Moravica. U ime Vlade Republike Hrvatske dogovor je potpisao Ivan Štajduhar, načelnik PU Karlovačke, a u ime Srpskog demokratskog foruma potpisivanju su prisustvovali Milorad Pupovac, Siniša Tatalović, Anđelko Polovina i Miloš Funduk.¹⁹ Tadašnji predsjednik Vlade Republike Hrvatske Franjo Gregurić »zahvalio je Srbima Gorskog kotara i odao im priznanje što oružje koje su posjedovali nisu upotrijebili protiv Republike Hrvatske. Time su dokazali visoku svijest da sačuvaju tradicionalno dobre međunacionalne odnose Hrvata i Srba ovog kraja. Nakon toga dogovora Srbi Gorskog kotara do ljeta 1993. godine nisu bili pozivani u Hrvatsku vojsku.«²⁰

Kao svojevrsan zaključak ovoj temi Novica Vučinić ističe u jednom intervjuu *Novostima* Srpskog narodnog vijeća kako »rat do nas nije došao, iako su se granice mržnje mogle i do nas dovući.

¹⁸ Josip Boljkovac, „Istina mora izaći van...“. *Sjećanja i zapisi prvog ministra unutarnjih poslova neovisne Hrvatske*. Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2009., str. 276-278.

¹⁹ Siniša Tatalović, »Gorski kotar između rata i mira« u: *Ljetopis Srpskog kulturnog društva Prosvjeta*, br. 1 (1996), str. 329.

²⁰ Siniša Tatalović, »Gorski kotar između rata i mira« u: *Ljetopis Srpskog kulturnog društva Prosvjeta*, br. 1 (1996), str. 329.

Nitko ovdje nije ubijen. Nije prolivena zla krv. Opstali smo zajedno, čuvali straže kao susjedi. Kod nas je opstao mir jer su se u ključnom trenutku našli pravi ljudi na pravim mjestima, naši prijatelji iz djetinjstva, iz školskih klupa. Kod nas su prevladali razum i ljudska dobrota, što je u to vrijeme bilo unikatno». ²¹ Dakle, Gorski kotar koji se nije nalazio unutar SAO Krajine, osigurao je Srbima ostanak u svojim kućama i ujedno i veću slobodu od krajeva koji su se nalazili na prvoj liniji poput sjeverne Dalmacije ili Like, odnosno pojedinih većih gradova. Naime, Srbi koji su ostali na neokupiranom teritoriju Hrvatske, često su doživljavali šikaniranja, maltretiranja, dobivali su otkaze s radnih mjesta, a ponekad su bili i likvidirani. U Gorskom kotaru Srbi koji su se pridružili Hrvatskoj vojsci nisu imali nikakvih problema, dok su u drugim krajevima vrlo često Srbi koji su bili mobilizirani u Hrvatsku vojsku doživljavali velike probleme među ostalim vojnicima, a nemali broj puta su strahovali i za vlastiti život. U mirnim regijama poput Gorskog kotara i Podravine ljudi se nisu dijelili na temelju etničke pripadnosti, odnosno čak i ukoliko je nacionalnost pojedinaca bila poznata, ona u osnovi nije bila bitna, već se ljude procjenjivalo na temelju njihove marljivosti i kolegijalnosti. Ukoliko je nekoliko osoba i otišlo s područja Gorskog kotara oni su se mogli izbrojiti na prste jedne ruke u kraju oko Vrbovskog. Dakle, na teritoriju Gorskog kotara, kao i u Podravini nije bilo općeg straha, prijatnji i ciljanog nasilja na temelju nečije etničke pripadnosti. Od kuća su uglavnom odlazili ekstremisti, iako ni oni nisu bili prisiljeni da to urade. Ono što je posebno važno jest činjenica da su i lokalni čelnici odbili slijediti određene političke i vojne naredbe, kako oni s hrvatske strane, tako i oni sa srpske strane, smatrajući da te naredbe nisu dobre za njihove lokalne zajednice. Na taj su način ove male zajednice uspjele sačuvati mir na lokalnom nivou. Također je nužno istaknuti da su zbog toga i Hrvati i Srbi iz Gorskog kotara na neki način bili proskribirani, odnosno od strane hrvatskih i srpskih nacionalista/ekstremista su smatrani suviše umjerenima, a od nekih čak i izdajnicima budući da nisu željeli sudjelovati u međuetničkim sukobima na lokalnom nivou. Stanovnici Gorskog kotara tako su uspješno odoljeli postavljanju etničkih granica na svojem teritoriju te su svojom umjerenošću nadvladali nacionalizme i mogućnost rata.

Zaključna razmatranja

Uspoređujući položaj Srba u Podravini i na Kalničkom prigorju te na području Gorskog kotara s drugim dijelovima Hrvatske potrebno je ukazati na činjenicu da su upravo kalnički, podravski i goranski Srbi uspješni sačuvati suživot, ili bolje reći zajednički život, s Hrvatima i tijekom svih teških iskušenja Drugog svjetskog rata i Domovinskog rata za razliku od većine drugih krajeva Hrvatske. Činjenica da su kalnički, podravski i goranski Srbi kao i njihovi susjedi Hrvati uspješni pronaći zajednički jezik i sačuvati gotovo intaktno srpska i hrvatska naselja ukazuje na visoku stopu tolerancije i jednih i drugih u teškim vremenima te očito gotovo nikakve (loše) utjecaje vanjskih faktora koji su na drugim područjima bili uzročnici ratnih sukoba. Upravo zahvaljujući tim činjenicama hrvatsko-srpski odnosi u Podravini, na Kalničkom području i u Gorskom kotaru, unatoč svim nedostacima koje prožimaju te odnose

²¹ <https://www.portalnovosti.com/ovdje-nema-zle-krvi>. Pristupljeno 17.7.2021.

(etnomimikrija, asimilacija, strah), mogu biti ogledan primjer očuvanja međuljudskih odnosa i međusobnog uvažavanja te poštivanja različitosti.

A kako danas žive ti isti ljudi? Drežnica je potpuno pusta. Prosjek starosti stanovništva je oko 70 godina, životni uvjeti su vrlo teški, a tek najustrajniji žive čitavu godinu u ovom planinskom kraju. U mjestu je ukinuta pošta, ne postoji banka, nema više ni benzinske postaje (koja je postojala u Jasenku), a svijetli primjer je nedavno obnovljena pilana. Prema riječima Đorđe Tomića najveći problem predstavljaju nestale zemljišne knjige koje onemogućuju rješavanje imovinsko-pravnih odnosa na području Drežnice i okoline. Što se tiče Moravica, ondje je također smanjen broj stanovnika, iako ne toliko drastično kao što je to slučaj u Drežnici. Moravice su nakon prolaska autoputa Zagreb-Rijeka južno od Vrbovskog, ostale izvan glavnog prometnog pravca na staroj cesti koja ne omogućava lokalnom stanovništvu da se bave turizmom i ugostiteljstvom kao što je to nekada bio slučaj. Kao i u Drežnici problem su napuštena sela (Gornji Vukšići, Mededi..), staro stanovništvo i mala mogućnost zaposlenja u državnim poduzećima. Usprkos tome, obje sredine nadaju se svjetlijoj budućnosti.

Summary: The author provides information on how the Serbs and Croats of Gorski Kotar, Podravina and the Kalnik-Bilogora area managed to preserve peace in their areas during the last war. Based on the testimonies of narrators, archival and Internet sources, as well as published sources and literature, the author draws conclusions about the models of peacekeeping. Although relations were strained in 1991 in both regions, the reasonableness of the local Serb and Croat leaderships allowed Serbs in both regions to survive the war without bloodshed and civilian and military victims. Extremists in these two zones were isolated and very rare, and therefore moderate representatives of both nations were able to avoid possible conflicts.

Keywords: Podravina; Gorski Kotar; Serbs; Homeland war; memory

Kazivači

M.G., r. 1923.g., Srdinac

N.R., r. 1934.g., Pobrđani

M.C., r. 1931.g., Osijek Vojakovački

M.D., r.1954.g., Osijek Vojakovački

Đ.R., r. 1937.g., Čabraji

J.G., r. 1952.g., Pobrđani

B.D., r.1954.g., Veliki Poganac

D.D., r. 1951.g., Veliki Poganac

N.P., r.1984.g., Koprivnica

R. D., r. 1983.g., Banja Luka

J.M., r. 1973.g., Koprivnica

D.M., r. 1943.g., Velike Sesvete
G.G., r. 1938.g., Povelić
B.J., r. 1925.g., Velike Sesvete
B. T. r. 1986.g., Derventa
Č.R., r. 1941.g., Jeduševac
A. R., r. 1951.g., Delovi
Đ.J., r. 1934.g., Jeduševac
I. P., r. 1942.g., Paunovac
S.P., r. 1964.g., Koprivnica.
Simeon Bunjevac, r. 1945., Radoševići
Novica Vučinić, r. 1953. g., Žakule
Đorđe Tomić, r. 1956.g., Tomići
Filip Marović Pipo, r. 1929.g., Drežnica